

DÜŞÜNCE ve HAYATA AÇILAN PENCERE

Bilim ve teknolojinin umut dolu çocukları, neden ürküyorsunuz felsefeden? "Ürküyoruz ki" diyebilirsiniz, "sadece, ilgi duymuyoruz... Çünkü, yararlı olacağını sanmıyoruz, araştırmalarımıza." Neden sanmıyorsunuz? Gerçekten de felsefe size çok mu uzak? Yıldızlar kadar uzağınızda mı? Kaç ışık yılı uzağındaınız felsefenin?

BİLGİSAYARIMDA KEŞFETTİĞİM FELSEFE

Ahmet İNAM

Bu sıcak yaz günlerinde, başlığında "felsefe" sözü geçen bu yazıyı kimbilir kaç okuyucu okumadan geçecektir. Kimileri için felsefe anlaşılması son derece zor, sıkıcı sözler ve incir çekirdeğini dolduramaz tartışmalarla dolu boş gevezeliklerden başka bir şey değildir. Hayat somut nesnelere, anlaşılır, kavranabilir değerlerle ve eylemlerle doludur. Ne güzeldir ne zevklidir yaşamak! Hele kendini bilime, teknolojiye adanmış, bilgiye, araştırmaya susamış genç insanlar için! Onları, yapılarını öğrenecekleri aygıtlar, aygıt sistemleri, teoriler beklemektedir. Bilim ve teknoloji, okunup, bir an önce anlaşılabilir, indirilmesi gerekli tertemiz bir kitaptır. Okuyacaklar, sinayacaklar, deneyecekler, araştıracaklar, bütün bu etkinliğin coşkusunu duyacaklardır beyinlerinde ve yüreklerinde. İşte bu öğrenme çabasında, felsefe gibi karmakarışık kavramlarla dolu bir etkinliğe bulaşmaları doğru mudur? Fizik okuyan, mühendislikle ilgilenen, matematikle boğuşan bir kafanın felsefeye ne ihtiyacı olabilir ki? Anlaşılması zaten uzun yıllar süren bilim ve teknoloji konularını felsefe gözlüğüyle görmeye çalışmak, bütünü zorlaştırmaz mı bu öğrenme etkinliğini?

Böyle mi düşünüyorsunuz çocuklar? Bilim ve teknolojinin umut dolu çocukları, neden ürküyorsunuz felsefeden? "Ürküyoruz ki" diyebilirsiniz, "sadece, ilgi duymuyoruz... Çünkü, yararlı olacağını sanmıyoruz, araştırmalarımıza." Gerçekten de felsefe size çok mu uzak? Yıldızlar kadar uzağınızda mı? Kaç ışık yılı uzağındaınız felsefenin? Oysa, parmaklarınızın ucunda. Bilgisayarınıza dokunduğunuzda. Öylesine yakınsınız ona. Görmüyorsunuz. Uzaklar yakınızdadır. İnsan bilgisi değil mi uzağı yakın eden? Binlerce ışık yılı uzağınızda yıldızları evinize getiren, kitaplarınıza ulaştırın bilim değil mi? Teleskoplarınız değil mi? Teknoloji değil mi çıplak gözle göremediğiniz ışınları gözünüze ulaştırın, beyininizde düşünceler olarak harekete geçiren?

İşte şu önünüzde duran bilgisayarda da öyle "felsefeler" sak-

lı. Felsefe olmasaydı olmazdı bilgisayarınız. Sayılar arasında hayret verici düzeni göremezsiniz, evrenin bütünlüğünü kavramaya kalkışmazdınız. Nerede anlaşılabilir gibi görüneni anlamaya çalışıyorsanız, orada "felsefe" için içine karışıyor. Nerede araştırma, soruşturma, irdeleme, tartışma, değerlendirme varsa, orada felsefenin en azından bir boyutuyla ışın içinde olduğunu unutmayın.

Hani bir halk türküsü vardır, belki dinlemişsinizdir, ozan sorar durur: "Şeytan bunun neresinde?" Felsefe bilgisayarın neresindedir acaba? Düşünmemin, düşüncemin neresinde felsefe vardır? Nedir felsefe? Gerçekten de anlaşılabilir olan, sıkıcı, gereksiz bir şey midir?

Önce şu "sıkıcılık"la başlayalım, hâlâ bu söylediklerim sizi sıkıyorsa, neyin sıkıcı neyin sıkıcı olmadığı bizim ilimize, anlama, kavrama yetimize, duyarlılığımıza bağlıdır. Bir müziğin tekrar eden bölümü kimi dinleyicileri sıkabilir. "Ne kadar da tekrar var bu adamın yazısında" der, okuduğunuz yazıdan sıkılabiliyorsunuz. Oysa size tekrar gibi gelen sözler, tıpkı bir türkünün nakaratlarında olduğu gibi, dinlemesini bilen, müzik ve sanat kulağı kolan biri için heyecan verici, oldukça zevkli bir ritmin yansıması olabilir. Matematiğe kafası yatmayan insanlar, çok şık, inceliklerle dolu bir ispatı çok sıkıcı bulabilirler. İzlemek, anlamak, kavramak, dinlemek, çok zor bir iş-

dir. İnsanın ufkunu genişleten, benliğini keşfetmesine yarayan, onu zenginleştiren, sığ, boş kafalı biri olmaktan kurtaran bir eğitim yoludur, dinleyebilmek. Okuyabilmek. Sıkılmak, sabırsızlığın, ince noktalara kör olmanın bir belirtisi olabilir. Konuşmayı severiz de, dinlemek sıkabilir bizi. Kimi zaman yazmak kolay görünür de, okumak zorumuza gider. Oysa karşılıklı söyleşebilmek, bir başka beyinle, yürekle iletişime geçebilmek, düşünce, duygu alışverişinde bulunabilmek ne kadar güzeldir. Dinlemeye hazır olmak, kapımızı, penceremizi farklı dünyalara açık tutmak ne denli zengin ka-

lır bizi, bilgili kılar, ahlâklı kılar. Söyleştikçe değişiriz, dönüşürüz. Değişmek ne güzeldir.!

İşte bilgisayarım da beni dönüştürebilecek bir dostumdur, eğer onunla söyleşiye geçebilirsem. Bilgisayarımı köle gibi görürsem, ona yalnızca komutlar verir, yazılar yazdırır, şekiller çizdirir, problemler çözdürürsem, onun "sesini" duyamam ki!

"Canım, bilgisayarın da sesi mi olurmuş?" diyebilirsiniz. "Alt tarafı makinedir o. Ona ne vermişsek, ancak onu verebilir bize. Doğru dürüst kullanmasını öğrenebilir yeter. Gerisi "mistik" bir beklenti oluyor. Bu felsefeciler de âlem adamlar doğrusu, bilgisayar insan değil ki onunla konuşalım. Teknik âletleri bir insan gibi görmek, onları kişileştirmek, ilkel insanların cansız nesnelere canlı sanmasını benzer bir durumdur. Animizm denir buna. Başına düşen taşı döven ilkel bir insan gibi davranmak doğru mudur?"

Böyle mi düşünüyorsunuz, genç arkadaşlarım? Felsefe yaptığının farkında mısınız?

"Bilgisayarla konuşabilmek" sözünü iyi anlamak gerekir. Bu söz, "önümde duran kalem beyazdır" gibi, "düz" bir söz değil. Edebî bir renk taşıyan söz. Anlaşılması özel bir çaba gerektirir. Şiirde olduğu gibi. "Yıldızlar hışırıyor bu gece" sözünü alalım. Hışırdar mı yıldızlar? "Ne saçma" diyebilirsiniz. Hışırdar. Kulağı olanlar duyar onu. Sevgilisine "Yüzünde bir bahçe var" diyen şair saçmıyor mu dersiniz? $E = mc^2$ 'yi anlayabiliyor musunuz? Saçma mı o da?

"Bilgisayarla konuşabilmek", bilgisayara teknik olanaklarının dışında soru sormayı başarabilmekle gerçekleşebilir. Yoksa, teknik olarak da konuşabiliriz onunla. Bilgisayar, yazılımının özelliğine göre sorularınıza yanıt verebilir. Böyle bir konuşmayı kastetmiyorum, burada.

Bilgisayara bir insan ürünü olarak bakabilmek, ona tarihini, hangi kaygılarla, neyi, ne adına başarmak için üretildiğini sorabilmeyi demek istiyorum. Bilgisayarın kültürün bir parçası olarak insan yaşamındaki yerini araştırmaya, soruşturmaya başladınız mı, bilgisayarla felsefi bir renk taşıyan söyleşiye geçtiniz demektir. "Nesin sen, ey bilgisayar? Kimsin? Ne arıyorsun hayatımda? Karşıma nasıl geldin? Dostum musun, düşmanım mı? Efendim mi, kölem mi?"

Olağan ki bu sorular, yazılımını planlayan mühendislerce önceden düşünülmüş de belleğine yerleştirilmişse, yanıtını ekranda okuyabileceğiniz sorular da olabilir. Dikkat edin, ben ekranda okunan bir konuşmadan, söyleşmeden söz etmiyorum. Aslında yaptığım, bilgisayar kullanıcıları olarak, kendi bilgilerimin, anlama yetimin ışığında, kendimle konuşmaktır. Bilgisayara soruyormuş gibi yaptığım sorular, kendime yönelttiğim sorulardır. Yalnız kendime değil olağan ki, benim gibi böyle bir sorgulamadan zevk alan, keyif duyan arkadaşlarıma da sesleniyorum. Bilgisayarlar tasarlayan insanlara da sesleniyorum. Yalnız bilgisayarları değil, bilgisayarların bir parçası olduğu teknolojiyi de

sorguluyorum: "Teknoloji, teknolojinin ürünleri, hayatımda yeriniz ne? Ben de bir kullanıcı, teknolojiye ilgi duyan, ona katkıda bulunmak isteyen bir genç olarak, bu hayatın içinde, bu dünyada ne gibi bir yer tutuyorum? Niçin kullanıyorum bunca araç gereci? Kim yapmış onları? Neden yapmış? Hayatımı kolaylaştırmak için mi, zorlaştırmak için mi? Teknoloji insanın iyiliği için mi? Kötülüğü için mi? Bilgisayarımı kullanırken ne yaptığımı biliyor muyum? Tuşlarına basmak zevk veriyor bana, ama başıma bir gün bir belâ açar mı? Bilgisayarlar bu hızlı gidişin sonucunda, hayatımı olumsuz yönde etkileyebilir mi? Dönüyorum, bilgisayarına soruyorum: "Hayatımda işin ne?"

Dikkat edin: Bu soruların basmakalıp yanıtları yok. Gerçekten bilgisayarına bu soruları sorabiliyorsa, felsefi bir duyarlılığım var demektir. Felsefi duyarlılığım varsa, artık kolay yanıtlar, basmakalıp çözümler doyurmadı beni. Bilgisayarımı kullanmayı öğrenirken, onun yapabileceği işlerin sınırını anlamaya çalışırken, onu felsefeye sorgulayabiliyorum da. Bu etkinlik neden gereksiz olsun ki? Tatsız, sıkıcı, anlaşılmaz olsun? Diğer körukörüne bilgisayar kullanıcılarından farkım vardır benim. Artık, bana belletilenleri sorgulayacak, eleştirecek, ortaya konan yanıtları irdeleyecek, tartışabilecek gücüm vardır. Anlama ufku gelişmiştir. Tıpkı "yıldızların hışırtısı" nı duyan bir kulak gibi, duyarlığım gelişmiş, incelmıştır. Anlayamadığım görüşlere "saçmasapan" deme sığlığını taşıyıyordum; bundan böyle, uzun, geniş bir yol açılmıştır ölümden: Teknolojiyi bilinçsizce tüketen, o nedenle dünyanın başına çevre kirliliğinden ahlâk kirliliğine varan belâlar açan bir tutumdan uzak durmaya çalışıyorumdur.

Parmaklarınızın ucundaki bilgisayarda gizlenen felsefeyi görüyor musunuz arkadaşlar?

FELSEFEYLE YAŞAMAK

Teknolojiyle bilimin çok sıkı bağlarla ilişkide olduğu bir çağda yaşıyoruz. Bilimsel araştırmalar teknolojinin sağladığı olanaklarla yürütülüyor, hızlandırılıyor; teknoloji üretimini, büyük bilimsel modellere, kuramlara yaslanarak sağlıyor. Kalabalık araştırıcı gruplarında bilim adamlarıyla birlikte mühendisler de çalışıyor. Kuramsal bir zihin çözümünü, uygun deneysel düzeneklerin geliştirilmesiyle olanaklı. Bu da bir ölçüde mühendislerle uygulamalı alanda çalışan bilim adamlarının işbirliği ile yürütülebiliyor. Teknoloji, kendi gelişimi içinde ona kuramsal destek sağlayacak bilim adamlarına gereksinme duyarken, bilim (doğabilimlerini kastediyorum) teknolojinin olanakları içinde gözlemlerini, deneylerini gerçekleştiriyor. Yüzyıllar öncesi, şimdiki anlayışımıza göre çok karmaşık hesaplar gerektiren köprüleri yapan ustalar, kendilerinden önce gelen ustalardan öğrendiklerini sınaama yanılma yoluyla uyguluyorlardı. Ortaya konulan ürünlerin yapımında, ileri düzeyde matematiksel bilgi gerektiren hesaptan çok, geçmişten devir alınan görgü vardı. Yüzyıllarca ayrı ayrı gelişim çizgisi izlemiş teknolojiyle bilimin biraraya gelmesi, kuramla uygulamanın birbirinden ay-

rılmazlığı, çağımız bilimini ve teknolojisini anlamada gözden uzak tutmamamız gereken bir özellik. Evet, kuramsal çalışanlar var, yalnızca kuramla uğraşanlar, ama bilim yalnızca kuramsal çalışmalardan ibaret değil. Bu kuramsal araştırmaların olgular kesiminde sınanması ayrı bir hürer gerektiriyor. Deney yapabilmek de, kuram üretmek kadar önemli bir bileşeni bilimin.

Burada, evrendeki olguları kuramsal açıklamalarla anlama etkinliğini, bu olgulara, bir anlamda "müdahale" anlamına gelebilecek laboratuvar çalışmalarını ve bu araştırmalarda teknolojinin payını göz önüne aldığımızda, felsefenin nerelerde işin içine karıştığını sorabiliriz. Böyle bir sorunun ayrıntılı yanıtı bu yazının sınırlarını aşar. Burada yalnızca ip uçları verebiliriz.

Önce bilimsel bilgiden başlayalım. Bilimsel bilgi, sınırları olan bir bilgidir. Kavramlaştırabileceği, ölçüp biçip niceliğe dökülebileceği, matematiksel dille kendini ifade edebileceği alanlarda çalışır. Ulaşabildiği, sınavabildiği olgularla sınırlıdır. Bu sınırlı alanın sağladığı, belirlediği koşullarda araştırmalarını yürütür. Her şeyi bilemez. Bilmek istemez. Birçok konuyu, sorunu dışta bırakır, görmezden gelir. Felsefe, bilimsel bilginin sınırlarında dolaşır. Temellerini sorgular. Başka bilgilerle (günlük yaşam bilgisi, sanatın, inanç sistemlerinin bilgisi gibi) ilişkisi üstüne düşünür. Bilim, artık sorgulayamayacağımız temel inançlarımız üstünde geliştirilir (Dış dünyanın varlığı, bu dünyanın düzenli olduğu gibi). Bu inançları kullanmadan bilim yapamazsınız. Teknolojinin dayandığı bilgileri, becerileri geliştiremezsiniz. Örneğin, bildiğinizi ileri sürdüğünüz bilgilerin güvenilir olup olmadıkları, güvenilir ya da güvenilmez sayılıyorsa, bunun neden böyle olduğunun irdelenmesi, felsefi sorgulamayı, tartışmayı başlatan çabalarlardır.

Var olduğu ileri sürülen şeylerin varlıksal (ontolojik) yapılarının gözden geçirilmesi de felsefenin işidir. Elektronun, kuvarkın varlığı ile önumde duran masanın varlığı arasındaki farkların ya da benzerliklerin neler olduğu sorusu, böyle bir felsefi boyut taşıyan sorudur.

Bilimsel etkinliğin, teknolojinin hayatımızda tuttuğu yeri, yarattığı kurumları, değerleri inceleyerek, bilim ve teknoloji ahlakını gündeme getirip tartışmak da felsefenin bir görevidir.

Yine, bilimde ve felsefedeki araştırma etkinliğini, bu etkinliğin sonucunda yaratılan ürünlerin estetik değeri, şiirle, sanatla olan içten bağı da felsefe alanı içinde araştırılacak, oluşturulacak konulardır.

Öyleyse, teknolojinin bilimle birlikte, düşüncemizde, duyu dünyamızda, varlık alanında, ahlak alanında, estetik yapı içinde nasıl bir yer tuttuğu sorununun önemiyorsanız, felsefenin içine girdiniz demektir. Felsefeye yaşıyorsanız, felsefeyle bilim yaşıyorsunuz, teknoloji geliştiriyorsunuz demektir.

Hangi bilim adamı ve mühendis, yaptığı için insan hayatı için önemini düşünmez? Her bilim-teknoloji erinin yaptığı iş konusunda, kendisi farkına varsın ya da varmasın, bir görüşü vardır. Öyleyse felsefenin içindedir zaten. Her ne kadar "ben felsefe yapmıyorum", "benim felsefeyle ilgim yok" dese de, ister istemez, yürüttüğü etkinlikte, bilgilerinin dayandığı felsefi boyutu olan inançları gereği, ortaya koyduğu ürünlerin insan hayatıyla olan ahlaki-estetik, giderek kültürel bağlar gereği felsefe alanındadır. Bilim ve teknolojinin içinde soluduğu bir atmosferdir felsefe. Bilim-teknoloji eri, eğer bu durum farkına varırsa, yaptığı işi daha bilinçli yapar, daha anlamlı yürütür. Farkına varması bir eğitim işidir belki, yazık ki bilim ve teknoloji eğitimi veren okullarda bilim ve teknoloji felsefesi, ahlaki, estetiği çoğunlukla okutulmamaktadır. Bu da sığ görüşü, dar kafalı, dediğim dedik, bu yüzden de insanlığa tehdit oluşturabilecek belâların farkında olmayan bilim ve teknoloji adamlarının egemenliğine yol açıyor.

FELSEFECİYLE YAŞAMAK

İşte felsefeci denen kişi, bilim ve teknolojiyle uğraşan insanlara içine soludukları felsefe atmosferini hatırlatan, göstermeye, anlatmaya çalışan biridir. Kendi dar uzmanlık alanı içinde daralıp gitmiş uzmanların ufkunu açmaya çabalar. Onlara, yaptıkları işin çok boyutlu bir insan etkinliği olduğunu duyurmaya çalışır.

İster ki, insanın insanca yaşaması için ortaya konulmuş bilim ve teknoloji ürünleri, bilinçsizce kullanılarak insana sorun oluşturmasın. İnsan, bilimine, teknolojisine sahip çıksın; hayatıyla, duyu ve düşüncesiyle bilgisi arasında bağ kurulabilsin. İnsanlar, teknoloji ve bilim adına sömürülmesin, cahilleş-

mesin, robotlaşmasın, körleşmesin. Sağırlaşmasın. Yaptıkları işin bir kültürel etkinlik olduğunu unutmasınlar bilim adamları; ürettikleri bilgilerin, ürünlerin diğer bilgi ve ürünlerle bağı, hayatla ilişkisini, politikayla, ekonomiyle, toplumsal işleyişle olan sıkı bağı görebilsinler, kavrayabilsinler.

Felsefeci bilim adamının kendisi olabilir. Böyle filozof-bilim adamları vardır. Einstein gibi, Newton gibi. Felsefe bilime ve teknolojiye yabancı değildir. Her sorumlu, ufku geniş bilim adamı felsefi tavır içinde olabilir. Felsefecinin üstlendiği görevi yürütebilir.

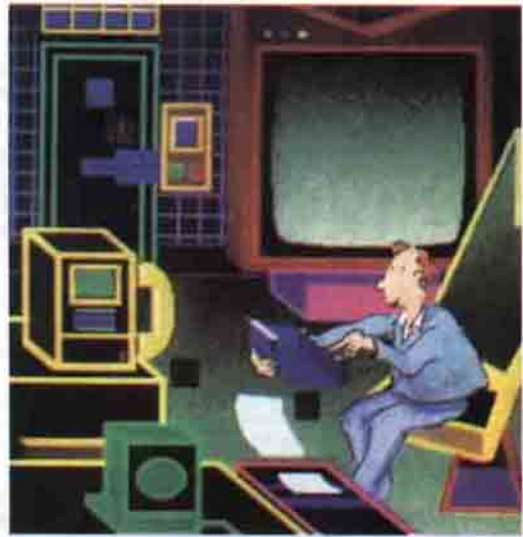
Bir de bilim ve teknolojiyi sorgulayan, araştıran felsefeciler vardır. Bu kişiler öncelikle ele aldıkları alanı tanımaya çalışırlar. Bilim adamlarıyla, teknoloji üretkenlerle birlikte çalışırlar.

Felsefe, bilim ve teknolojiye gönül vermiş genç insanların yaratıcı güçlerinin uzağında kalıyor. Yanlış anlaşılıyor. Kayıtsız kalıyoruz felsefeye. Yalnız kayıtsız kalmıyoruz, onu bir düşman gibi görüyoruz, zaman zaman. "Felsefe yapma" diyoruz, boş konuştuğunu sandığımız insanlara. Sığ, haddini bilmez, teknik ve bilimsel verilerin uzağında, aklına estiği gibi konuşabileceğimizi sandığımız bir alan olarak görüyoruz, felsefenin alanını. Çünkü tembeliz, sabırsızız, sorumluluk duymuyoruz kültürümüze; bilimin hayatla, kültürle olan bağına. Korkuyoruz, yanlış yapmakta. "Somut verilere bağlı olmalıyız" diyoruz, basma kalıp inançlara, moda görüşlere, irdeleyemediğimiz düşüncelere sıkı sıkıya bağlı olmaya "bilimsellik" diyoruz. Oysa, bilimselliğin ne olup ne olmadığı, ancak felsefi ufku olan insanların hakkıyla tartışabileceği bir konudur.

Genç bilim adamları yetiştirmek istiyoruz. "Bilimsel hatalar" yapmayan, yaratıcı, bilimi seven gençler. Ama, genç insan, sevdiği, gönül verdiği yaratıcı olmayı umduğu bilimi tanımak zorundadır. Bilimi sevmek, bilimi tanımayı gerektirir. Felsefeci, bilimi, bilim adamlarıyla tartışan insandır. Onların dostu, eleştirmenidir.

Burada bilim-teknoloji adamlarının felsefecilere duyduğu rahatsızlığı vurgulamak gerek. Çoğu zaman haklı olarak, felsefeciye şunu söylüyorlar: "Sen kim oluyorsun da işimize karışıyorsun? Biz yıllarımızı verip, konumuzda uzmanlaşmışız. Kendi sorunlarımızı kendimiz biliriz, kendimiz çözeriz. Sana ne oluyor? Gölgе etme başka bir şey istemem senden!"

Haklı değiller mi? Felsefeci de kim oluyor? Yazık ki, felsefe etkinliğini gerektiği biçimde yürütemeyen, bilim adamlarıyla iletişime geçemeyen, onlara "tepeden bakan" kendini beğenmiş felsefeciler yok değildir. Ya da, bilgisel

donanımı yetersiz olduğu için, bilim adamlarının sorunlarını kavrayamayan felsefeciler vardır. Böylelerine neden saygı duysun ki bilim-teknoloji adamı? Neden onun eleştirilerine kulak kabartsın ki?

Oysa, felsefecinin en önemli erdemi, haddini bilmektir. Haddini bilmeyen bir başkasına haddini nasıl bildirebilir ki? Cahil ve kendini beğenmiş felsefeci değil, benim öngördüğüm felsefeci. Bilim adamlarının dostu olan, kendini onlardan üstün görmeyen, ayrı da duymayan, onlara seslenebilen, sorunlarını saklamayıp, bilim adamlarıyla paylaşan biri.

Bilimsel-teknolojik araştırmaların ortamını, tarihini kavrayabilen, bu araştırma çabasındaki insanlara yardımcı olabilen felsefecinin bu tür araştırmalara katkısı olabilir.

Önümüzdeki dönemde, saydığım olumlu özellikleri olan felsefeciler, bilim ve teknoloji adamlarıyla

iletişime geçeceklerdir. Geçmelidirler. İnsanın bilgi edinme uğraşının tarihine indiğimizde, başlangıçta, bilim adamı ve filozof ayrı kişi idi. Bilgiyi araştıranlar, ahlâki da araştırıyorlardı. İnsanın bilen yanı, eyleyen yanından, uygulanan, düşünen, inanan, seven, acı çeken, değerleri olan yanından soyutlanamaz ki! İşte, önümüzdeki yıllarda, dünyada ve bizim kültürümüzde, geçmiş yüzyıllarda olduğu gibi, insanın varlığını olanca bütünlüğü içinde yaşayabilmesinde felsefecilere, felsefeyi farkedip yaşayabilen bilim ve teknoloji ustalarına önemli görevler düşmektedir. Bilim ve teknolojiye sevdalı genç araştırmacı insanlara duyururum.

Hangi bilim adamı ve mühendis, yaptığıın insan hayatı için önemini düşünmez? Her bilim-teknoloji erinin yaptığı iş konusunda, kendisi farkına varsın ya da varmasın, bir görüşü vardır. Öyleyse felsefenin içindedir zaten. Her ne kadar "ben felsefe yapmıyorum", "benim felsefeyle ilgim yok" dese de.